
In vogelvlucht

Vogels ringen in Meijendel in de 21e eeuw

Vincent van der Spek, Maarten Verrips en Rinse van der Vliet
Vogelringstation Meijendel
Acaciastraat 212, 2565 KJ, Den Haag

Figuur 1. Ransuil (*Asio otus*), Meijendel, Wassenaar, 7 november 2008 (Vincent van der Spek/VRS Meijendel).

Inleiding

Op 24 mei 2011 was het precies honderd jaar geleden dat in het kader van vogelonderzoek de eerste vogel in Nederland werd geringd. In Nijkerk legde Meindert Menzo van Esveld een ring aan bij 15 jonge Spreeuwen (*Sturnus vulgaris*). Als amateur-ornitholoog gaf hij daarmee gehoor aan een oproep van Dr. Van Oort van het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie te Leiden (het huidige NCB Naturalis), om op deze manier meer te weten te komen over bewegingen van vogels. Nederland was daarmee geen koploper: in Denemarken werd al in 1899, ook bij een Spreeuw, de eerste vogelring op aarde aangelegd (Van der Jeugd, 2011). Thans worden in Nederland ca. 220.000 vogels per jaar geringd.

In het kader van dit honderdjarige jubileum bereidt VRS Meijendel een artikel voor over de geschiedenis van ringbanen in Meijendel. Die gaat terug tot 1927, toen Dr. Koch het initiatief nam tot oprichting van de eerste ringbaan in Nederland: Vogelringstation Wassenaar. De oorsprong van de ringbanen ligt bij de vinkenbanen die vanaf de 18^e eeuw in de duinen aanwezig waren. Voor de consumptie werden daarbij met lokvogels en slagnetten voornamelijk vinkachtigen gevangen. Met de intrede van de Vogelwet in 1912 werd dit verboden. Aanvankelijk werd voor het ringen van vogels veel gebruik gemaakt van de kennis en middelen van deze 'vinkers'.

Het geplande artikel over de ringgeschiedenis in Meijndel zal eveneens in Holland's Duinen verschijnen, waarschijnlijk in het najaarsnummer van 2012. Deze bijdrage, met een korte samenvatting van enkele resultaten uit de periode 2000-2009, dient daarbij als opwarmer. De gegevens van het internationale broedvogelonderzoek Constant Effort Sites (CES), waar VRS Meijndel aan bijdraagt, worden ook in een aparte publicatie uitgewerkt, die eveneens voor 2012 gepland staat.

Vogels ringen in Meijndel

Momenteel wordt in de door Dunea beheerde duinen nog maar op één vaste plek structureel geringd: VRS Meijndel vangt sinds 1963 vogels in het Sparregat, Meijndel, Wassenaar. Na een moeizame periode in de jaren negentig werd in 2000 de ringactiviteiten nieuw leven ingeblazen. De traditionele plek in het Sparregat was aan het eind van de vorige eeuw nog maar matig bezet. Wel waren elders in het duin nog twee ringplekken aanwezig: bij de Wassenaarse Slag en in Solleveld. In een poging de continuïteit van het ringwerk te waarborgen heeft beheerder Duinwaterbedrijf Zuid-Holland (thans Dunea) destijds de activiteiten in het Sparregat gecentreerd. Vanaf 2000 worden alle activiteiten in de beheereenheid louter op de huidige vangplek en onder de vlag van de stichting uitgevoerd. De ringstations in Berkheide ('De Beer') en Solleveld ('Van Engelen') zijn vervolgens ontmanteld.

Een deel van de hieronder gepresenteerde gegevens verscheen eerder in het jaarverslag van VRS Meijndel van 2009 (van der Spek, Bleumink & Verrips, 2010).

Methoden

Er is bij de vangsten gebruik gemaakt van mist- en slagnetten. In de eerste twee jaar was nog sprake van het gebruik van vaste, levende lokvogels – de oorspronkelijke manier voor het aantrekken van vogels. Sinds 2002 is hiervan geen sprake meer. Thans worden alleen nog vogels gelokt met geluidsinstallaties.

In alle jaren is het broedvogelonderzoek CES gedraaid, waarbij zonder geluid met een vaste opstelling 12 maal in het broedseizoen (april – augustus) een half uur voor tot zes uur na zonsopgang met mistnetten gevangen wordt. Dit levert o.a. informatie op over plaatstrouw en overleving van broedvogels, alsmede het broedsucces (de verhouding tussen gevangen jonge en volwassen vogels). Het heeft daarmee een aanvullende functie op reguliere broedvogeltellingen. In de tweede helft van juli is tevens structureel onderzoek gedaan naar de dispersie (het uitzwerven van jonge vogels aan het einde van het broedseizoen) en wegtrek van Nachtegalen (*Luscinia megarhynchos*). In het najaar ligt de focus op trekkende (zang)vogels.

Medewerkers in de periode 2000-2009

De volgende personen zijn in de eerste decade van de 21^e eeuw betrokken geweest bij het ringwerk in Meijndel.

† Herman de Beer (2000-2002)
Wijnand Bleumink (2000-2009)
Cockie Boelen (2000-2009)
Laurens Buisman (2005-2009)
Kasper Hendriks (2007-2009)
Paula den Hertog (2003; stagiair)
Fredda Leget (2000-2006)
Peter Lina (2005-2009)
Arend de Loeff (2000-2003)
Sander Pieterse (2004; stagiair)

Vincent van der Spek (2004-2009)
G.J. Steenbergen (2004)
Wouter Teunissen (2005-2009)
Maarten Verrips (2000-2009)
Rinse van der Vliet (2008-2009)
Peter Weiland (2001-2006)
† Hans Westdorp (2000-2004)
Ben Wielstra (2004-2009)
† Hetty de Wijs (2000-2007)
† Fred Wilmink (2000-2003)

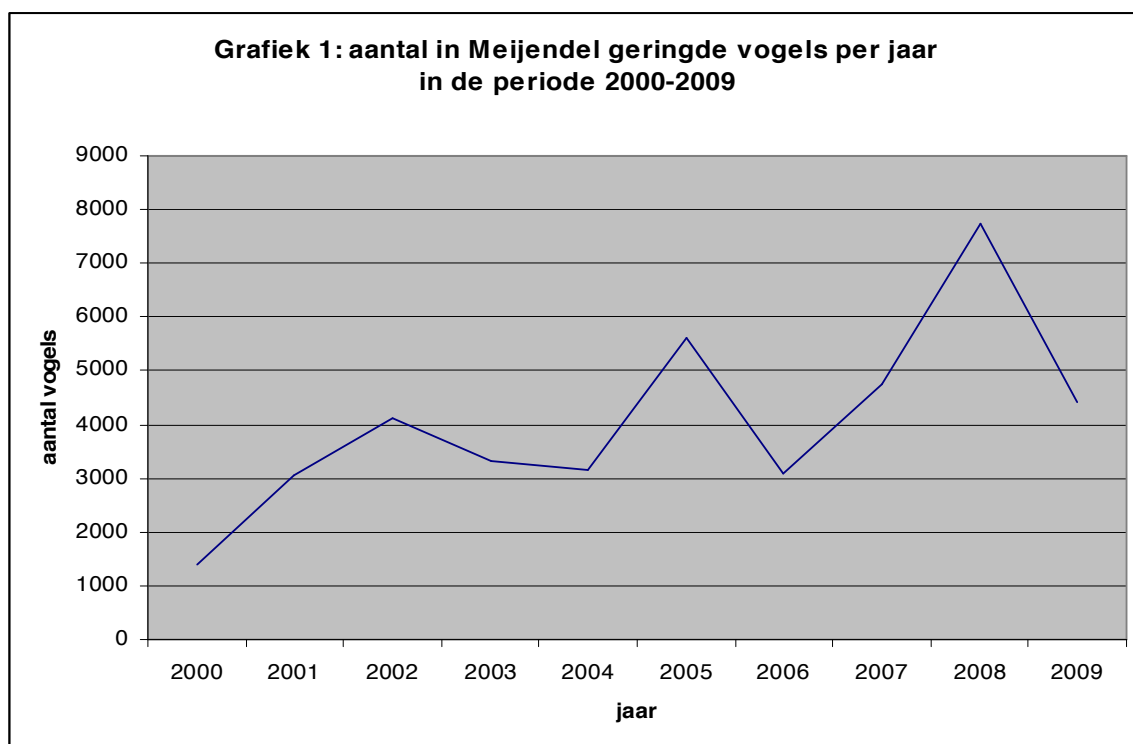
2000-2009: de resultaten in vogelvlucht

In de eerste decade van dit millennium zijn 40.776 vogels van 111 soorten geringd. Zie tabel 1 voor de totalen per jaar.

Tabel 1. Totaal aantal door VRS Meijndel geringde vogels 2000-2009

Totaal	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
40776	1395	3066	4128	3311	3165	5609	3095	4762	7807	4438

In grafiek 1 is het aantal geringde vogels per jaar in de periode 2000-2009 te zien. Hoewel het beeld grillig is, lijkt het erop dat de algemene tendens stijgend is. 2008 was exceptioneel goed: vrijwel alle soorten met een invasief voorkomen piekten dat jaar tegelijkertijd.

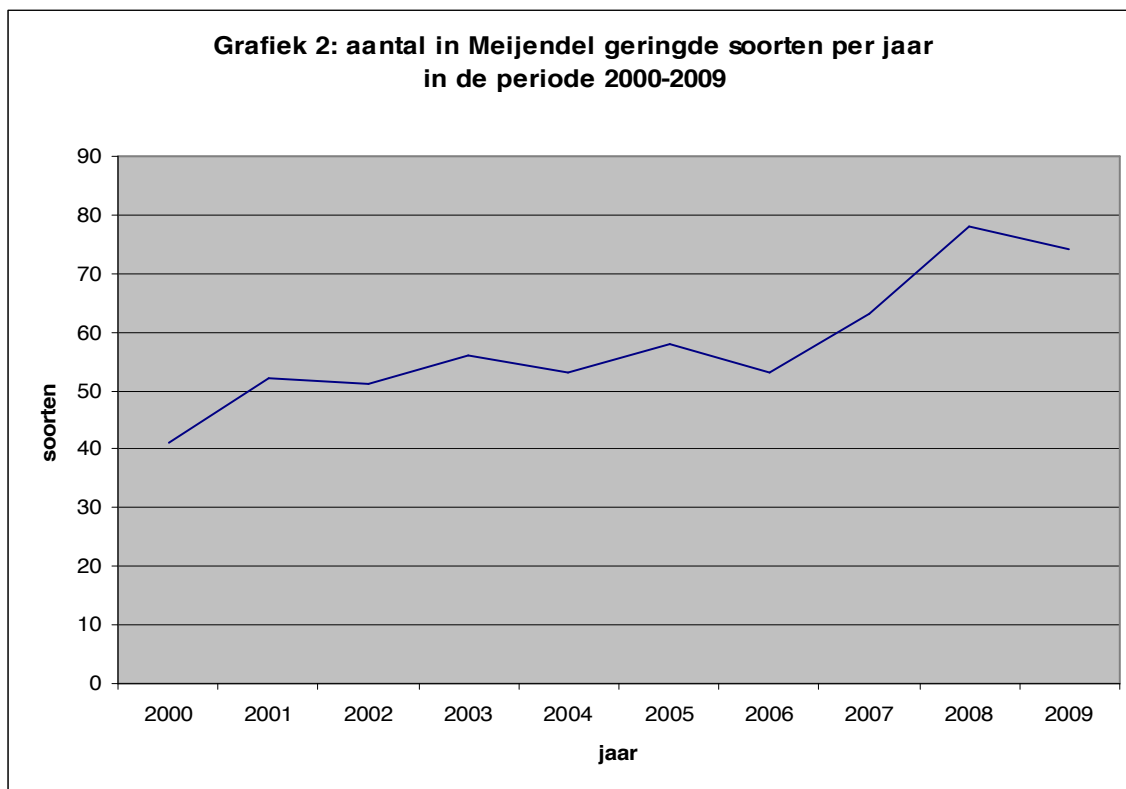
De Zwartkop steekt qua aantallen met kop en schouders boven de andere soorten uit, met 7.238 exemplaren: bijna 18 procent van het aantal geringde vogels. De top tien van meest geringde vogels (zie tabel 2) zorgt voor tweederde van het totale aantal vangsten.

Veldleeuwerik (1.522) en Nachtegaal (1.493) vallen net buiten de top tien, maar zijn de enige andere soorten waarvan er in deze decade meer dan duizend zijn geringd. Voor het totaal aantal gevangen exemplaren per jaar per soort: zie bijlage 1. Door ons teruggevangen, reeds geringde vogels zijn niet in de bijlage opgenomen.

Tabel 2. Tien meest geringde vogels in Meijndel 2000-2009

soort	aantal	% totaal
Zwartkop	7.238	17,8
Kleine karekiet	3.812	9,3
Roodborst	2.988	7,3
Graspieper	2.274	5,6
Pimpelmees	2.135	5,2
Koolmees	2.071	5,1
Tjiftjaf	1.806	4,4
Grote barmsijs	1.801	4,4
Merel	1.633	4
Goudhaan	1.610	3,9
totaal	27.368	67,1

Slechts 33 soorten werden jaarlijks gevangen. In tien jaar tijd zijn de vogelvangsters wijzer geworden. Diverse experimenten hebben ertoe geleid dat soorten die aanvankelijk niet of nauwelijks geringd werden, nu (vrijwel) jaarlijkse gasten zijn. Nachtvangsten (die voor zover bekend in Meijndel niet voor 2000 plaats hebben gevonden) en het vangen van steltlopers of overtrekkende Boomleeuweriken (*Lullula arborea*) en Grote gele kwikstaarten (*Motacilla arborea*) zijn daar voorbeelden van. In grafiek 2 is het aantal geringde soorten per jaar in de periode 2000-2009 te zien: een stijgende lijn.

Welke vogelaar kent niet de vreugde van de eerste zingende Fitis (*Phylloscopus trochilus*) in het voorjaar? Tijdens broedvogelinventarisaties door de vogelwerkgroepen worden op deze manier jaarlijks de eerste zangvogels vastgesteld die zijn teruggekeerd uit hun overwintergebieden. In het najaar zijn de dan stille zangvogels echter vaak lastig te detecteren. Zoals vogeltellers de eerste exemplaren in het voorjaar vaststellen, zo ontwikkelen vogelringers juist een beeld van de laatste data dat zangvogels in het gebied aanwezig zijn. De laatste vangdata van een aantal zangvogels in 2000-2009 zijn weergegeven in tabel 3.

Tabel 3. Laatste vangdata zomervogels in Meijndel 2000-2009

soort	laatste vangdatum
Nachtegaal	13 september 2009
Sprinkhaanzanger	3 oktober 2005
Rietzanger	7 oktober 2007
Bosrietzanger	27 september 2009
Kleine karekiet	27 november 2007
Braamsluiper	7 oktober 2005
Grasmus	28 september 2006
Tuinfluitier	16 november 2001
Zwartkop	26 december 2006
Fitis	14 oktober 2009
Tjiftjaf	26 december 2006

Van Zwartkop (*Sylvia atricapilla*) en Tjiftjaf (*Phylloscopus collybita*) is overigens herhaaldelijk overwinteren vastgesteld. Het gaat hierbij nooit om broedvogels uit Meijndel.

Uiteraard spelen terugvangsten een belangrijke rol in het ringwerk. In 2008 en 2009 lag het percentage terugvangsten op 5%. Daarbij dient te worden aangetekend dat sommige vogels meerdere keren worden teruggevangen; dit is niet uit dit percentage gefilterd. Anderzijds is dit percentage exclusief de vogels die door ons geringd zijn en elders worden teruggemeld. De meeste terugvangsten zijn van door onszelf geringde vogels, maar in de eerste decade van dit millennium waren er legio terugvangsten uit andere landen, of van vogels die elders in Nederland geringd zijn.

Het terugmeldpercentage verschilt sterk per soort. Zo werden in tien jaar tijd zeven Kerkuilen (*Tyto alba*) gevangen – een soort die overigens verder vrijwel nooit in Meijndel wordt waargenomen. Twee van deze vogels waren al geringd en twee door ons geringde vogels werden later elders teruggemeld: meer dan de helft van deze vogels leverde dus een terugmelding op (alle uit Nederland). Maar van de 21 Ransuilen (*Asio otus*) werd slechts één terugmelding ontvangen (uit Polen). 137 Kleine barsijzen (*Carduelis cabaret*) leverden geen enkele terugmelding op, terwijl de enige geringde Kokmeeuw (*Larus ridibundus*) uit deze periode al tweemaal is teruggemeld, ook nog eens van twee verschillende plekken (beide in regio Haaglanden). Een ongewoon hoog percentage van de gevangen Baardmannetjes (*Panurus biarmicus*) draagt een elders omgelegde ring: bijna 15 procent. Het percentage in Meijndel geringde en elders teruggemelde Baardmannetjes bedraagt 5 procent. Opvallend daarbij is dat een in oktober 2007 geringd mannetje enkele weken later uit Zandvoort, Noord-Holland werd teruggemeld en het jaar daarop als broedvogel diverse malen in het Zwanenwater, Noord-Holland werd gecontroleerd.

Vrijwel alle trekkende zangvogels houden een zuidelijke tot zuidwestelijke koers aan. Zo niet de Braamsluiper (*Sylvia curruca*): die vliegen naar het zuidoosten. Zo ontvingen wij terugmeldingen uit Slovenië en Israël: onze enige twee terugmeldingen uit deze landen.

Onze enige buitenlandse Grote gele kwikstaart was een vogel die in april 2007 als nestjong in Denemarken werd geringd en door ons op 6 oktober van dat jaar werd gecontroleerd: de eerste en nog steeds enige Deense terugmelding van deze soort in Nederland.

Zo zijn er ook de favoriete terugmeldingen van door onszelf geringde en vervolgens teruggevangen vogels. Oude vogels doen het altijd goed, zoals de Braamsluiper die in 2002 als volwassen broedvogel werd geringd. In 2007, inmiddels minimaal zes jaar oud, werd de vogel nog teruggevangen: een van de oudste Braamsluiers ooit in Nederland. En wat te denken van de Merel (*Turdus merula*) die in november 2002 als onvolwassen man werd geringd, en in oktober 2007 – vijf jaar later – als adult weer in de netten hing. Het lijkt onwaarschijnlijk dat dit een lokale vogel was, want in de tussenliggende tijd werd deze Merel niet eenmaal teruggevangen. Deze vogel gebruikte vijf jaar later blijkbaar dus exact dezelfde trekroute.

Een van de hoogtepunten van tien jaar ringen was de misschien wel meest onverwachte terugmelding in Nederland ooit: op 15 november 2005 hing een vrouwtje Grote Barmsijs (*Carduelis flammea*) met een Chinese (!) ring in een mistnet. De vogel bleek op 16 november 2004 geringd in Nenjiang, in de provincie Heilongjiang, noordoost China (49 N, 125 O). Tussen de 364 dagen van de vangst en de terugvangst heeft de vogel hemelsbreed 8.515 km afgelegd. Figuur 2 toont een afbeelding van de vogel in kwestie. Niet eerder is in ons land een vogel met een Chinese ring gevangen. Qua afstand is dit voor Nederland tevens de meest oostelijke terugvangst van een vogel ooit.

Figuur 2. Grote barmsijs (*Carduelis flammea*), vrouwtje, Meijendel, Wassenaar, 15 november 2005. Deze vogel droeg een ring uit China: de eerste Chinese ring in Nederland (Vincent van der Spek/VRS Meijendel).

Het is niet verrassend de meeste buitenlandse terugmeldingen uit buurland België afkomstig zijn. Duitse terugmeldingen zijn daarentegen weer schaars. Het volgende rijtje geeft de landen weer waarvan in de behandelde decade terugmeldingen bekend zijn, zowel van door ons teruggevangen vogels als door ons geringde en elders teruggemelde vogels: Nederland, België, Luxemburg, Frankrijk, Spanje, Portugal, Engeland, Denemarken, Noorwegen, Zweden, Duitsland, Tsjecho, Oostenrijk, Slovenië, Polen, Estland, Litouwen, Rusland en China.

Literatuur

- van der Jeugd H, 2011. 24 mei 2011: 100 jaar vogels ringen. Op het vinkentouw 122: 13-16. Vogeltrekstation/ NIOO-KNAW, Wageningen.
- van der Spek V, W bleumink en M Verrips, 2010. Jaarverslag VRS Meijendel 2009. St. VRS Meijendel, Wassenaar.

Bijlage 1 Aantal door VRS Meijndel geringde vogels per soort per jaar in de periode 2000-2009

	soort	totaal	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
1	Baardmannetje	36			1	1				5	19	10
	barsijs spec.	69								3	66	
2	Bladkoning	14	1			1		4	1	3	4	
3	Boerenzwaluw	12		1		1			1	8		1
4	Bokje**	2									1	1
5	Bonte vliegenvanger	31	2		2	11	5	3	1	1	2	4
6	Boomklever	1									1	
7	Boomkruiper	77		2	6	8	8	4	4	9	29	7
8	Boomleeuwerik	53				2					26	25
9	Boompieper	41	9	7	4	1		2	1	9	4	4
10	Boomvalk	1									1	
11	Bosrietzanger	203	8	12	37	20	11	37	25	16	23	14
12	Braamsluiper	335	11	28	58	43	40	41	21	24	34	35
13	Bruine boszanger	1								1		
14	Buidelmees	2										2
15	Buizerd	5					1			2		2
16	Cetti's zanger	5		1	2	1						1
17	Draaihals	8			1	4	1				1	1
18	Ekster	7		2		1			1		1	2
	exoot/kooivogel	1			1							
19	Fazant	2		1						1		
20	Fitis	934	53	83	122	78	69	149	131	109	86	54
21	Gekraagde roodstaart	64	3	4	3	6	8	1	5	6	7	21
22	Gele kwikstaart	1										1
23	Gierzwaluw	2				1		1				
24	Glanskop	20	1	1	2	3	2	1	1	2	2	5
25	Goudhaan	1610	49	89	22	75	202	144	91	214	680	44
26	Goudvink	76	6	14	11	5	6	13	6	8	4	3
27	Grasmus	750	56	66	132	93	86	71	75	38	69	64
28	Graspieper	2274	43	128	189	180	190	339	354	294	240	317
29	Groene specht	2						1			1	
30	Groenling	54		10						42		2
31	Groenpootruiter	1									1	
32	Grote barsijs	1801						920	5	80	796	
33	Grote bonte specht	27	1	3	4	1	2	3	3	3	2	5
34	Grote gele kwikstaart	178			10	30	14	14	6	47	36	21
35	Grote karekiet	4					1		1	1	1	
36	Grote lijster	1										1
37	Heggenmus	541	45	46	55	53	36	69	39	54	63	81
38	Houtduif	3	1				1				1	
39	Houtsnip	2								1		1
40	Huismus	1									1	
41	Huiszwaluw	9										9
42	Ijsvogel	14	3				3			2	3	3
43	Kauw	2		2								
44	Keep	30				1		12	3	7	5	2
45	Kerkuil	5		2				1			1	1
46	Klapekster	3									3	
47	Kleine barsijs	137	2					40	1	57	29	8
48	Kleine bonte specht	4			1		1				1	1
49	Kleine karekiet	3812	122	341	605	470	363	494	285	255	560	317
50	Kleine vliegenvanger	1						1				
51	Kneu	2		2								
52	Kokmeeuw	1										1
53	Koolmees	2071	58	156	136	192	66	599	168	217	324	155
54	Koperwiek	626	28	126	102	42	27	28	17	126	99	31
55	Kramsvogel	154		15	34	13	8	7	12	32	26	7
56	Kuifmees	1										1
57	Kwartelkoning	1										1

Per soort zijn de jaren met de meeste vangsten grijs gearceerd.

	soort	totaal	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
58	Matkop	3		2	1							
59	Meerkoet	1					1					
60	Merel	1633	32	134	217	111	86	148	150	310	265	180
61	Nachtegaal	1493	50	202	212	182	145	187	104	83	207	121
	Noordse goudvink	3					2	1				
62	Noordse nachtegaal	1									1	
63	Oeverloper	2									1	1
64	Oeverpieper	13			2	1				2	8	
65	Ortolaan	1										1
66	Paapje	6				3	1			1	1	
67	Pestvogel	1									1	
68	Pimpelmees	2135	95	172	199	137	79	298	108	500	401	146
69	Porseleinhoen	22		2		1	1	3			10	5
70	Putter	1									1	
71	Ransuil	21		3	6		1	1	1	1	4	4
72	Rietgors	120	11	4	9	4	6	12	5	10	20	39
73	Rietzanger	156	3	25	18	30	13	25	6	15	11	10
74	Ringmus	5						3		1	1	
75	Roodborst	2988	123	309	211	234	173	211	174	380	673	500
76	Roodborsttapuit	5		1			1		1		1	1
77	Rouwkwikstaart	3									3	
	Scandinavische Tjiftjaf	2										2
78	Sijs	23	15	7							1	
79	Snor	1						1				
80	Sperwer	32	2	3	2	2	3	5	3	4	5	3
81	Sperwergrasmus	8			2		1	2	1		1	1
82	Spotvogel	1				1						
83	Spreeuw	306	5	13	39		3	13	14	109	26	84
84	Sprinkhaanrietzanger	531	10	19	73	59	93	114	49	47	51	16
85	Staatmees	287	27	25	15	7	34	22	31	45	27	54
86	Stormmeeuw	9										9
87	Tapuit	5			1	2			1	1		
88	Tjiftjaf	1806	62	109	187	156	310	172	128	256	185	241
89	Torenvalk	8		4		4						
90	Tuinfluter	926	26	72	136	114	88	100	80	84	132	94
91	Veldleeuwerik	1522	18	125	241	2	136	85	21	54	399	441
92	Veldrietzanger	1							1			
93	Velduil	1										1
94	Vink	447	19	62	30	18	3	61	64	95	59	36
95	Vlaamse gaai	33	2	4	2	5	5	4	4	2	3	2
96	Vuurgoudhaan	705	13	32	81	59	27	22	43	233	99	96
97	Waterhoen	21			2		2	1	1	1	11	3
98	Waterpieper	1								1		
99	Waterral	482	1	35	63	11	26	48	6	73	154	65
100	Waterrietzanger	4					1	3				
101	Watersnip	14						2			1	11
102	Winterkoning	512	63	73	59	37	46	45	38	49	58	44
103	Witgat	3									2	1
104	Witg. blauwborst	22		3	1	1	3	1	6	2	4	1
105	Withalsvliegenvanger	1								1		
106	Witte kwikstaart	11				1					9	1
107	Woudaap	1			1							
108	Zanglijster	725	52	60	75	107	46	54	49	115	107	60
109	Zwarte mees	348		1		18		187		33	109	
110	Zwarte roodstaart	1						1				
111	Zwartkop	7238	264	423	703	667	678	778	748	577	1502	898